

אם יש שיעור לצדקה מן התורה

א. הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ז ה"א כתב: מצות עשה ליתן צדקה כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת. שנאמר: פתוח תפתח את ירך לו, ונאמר: והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ונאמר: וחי אחיך עמך. ובהלכה ג' שם כתב: לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, אם אין לו כסות מכסים אותו, אם אין לו בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו וכו' אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו, קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר: די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ע"כ.

ובהלכה ה' שם כתב: בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו. וכמה? — עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה; ולעולם לא ימנע עצמו משליש השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה וכו' עכ"ל. דברי רבינו הר"מ כאן הם סתומים כדרכו, מהם גם מתמיהים, ואף נוגדים לפירוש המשגה שלו דריש מסכת פאה, כמו שיוכח להלן. גנסה לעמוד עליהם ולבארם בעזה"י:

(א) מדכתב הר"מ בהלכה א': מצות עשה ליתן צדקה כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת, ולא הזכיר כלל בהלכה זו (שמירי בשידו משגת) ענין חומש מנכסיו מסתבר, שאין כונת הר"מ שיתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני — תוך מסגרת החומש, אלא מכיון שידו משגת דהיינו עשיר מופלג אין מצות צדקה אצלו קשורה כלל לענין החומש, שהרי רק כשאין ידו משגת להלן בהלכה ה' שם, מזכיר הר"מ ענין החומש ע"ש.

יוצא איפוא מדבריו, שמיסוד הדין אין שיעור קבוע לצדקה מן התורה, אלא שיעור מדת חובת הצדקה נקבע בהתאם לצורך העניים. ומה שבאושא התקינו שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש (כתובות נ' א'), הוא לפי"ז כשאין ידו משגת, וכמשמעות טעם לשון הגמרא שם: שמא יצטרך לבריות, הרי שלא בעשיר מופלג מיירי ע"ש.

זכן יש לדקדק מלשון הטור והשו"ע בהלכות צדקה, ביור"ד סי' רמ"ט סע"א שהעתיקו את דברי הר"מ הנ"ל, אלא שקיצרו והסמיכו הלכה ה' להלכה א' וממילא בולט יותר החידוש דבידו משגת אין שיעור

מגביל של חומש, וז"ל: שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים, ואם אין ידו משגת כל כך יתן עד חומש מנכסיו מצוה מן המוכחר, ואחד מעשרה מדה בינונית וכו' ע"ש.

הרי שמשמעות דבריהם שאם ידו משגת צריך לתת אפילו יותר מחומש, כי שיעורה כפי צורך העניים ע"ש.

וכן משמע כמעט בהדיא מהפרישה, כי על הטור יור"ד הנ"ל כתב בפרישה שם סק"א ע"ז: שיעור נתינתה וכו' והא דתנן אלו דברים שאין להן שיעור וכו' וגמילות חסדים היינו בגופו אבל בממונו יש לו שיעור, ירושלמי. אבל דוחק לומר שהמשנה מיירי באדם שידו משגת דקאמר כאן בממון שיתן כפי צורך העניים והיינו אין לו שיעור. דהמשנה מסתמא מרובא דעלמא קמיירי וק"ל, עכ"ל. הרי שהפרישה ס"ל בהדיא דבידו משגת שצריך ליתן כפי צורך העניים היינו אין לו שיעור ולא במסגרת החומש.

יתר על כן בר"ש בפאה פ"א מ"א, בפירוש השני שם איתא דלמאי דמפרשינן דמתני' איירי בדאורייתא מיתוקם גם בגמ"ח דממונו, והיינו משום שאין שיעור לצדקה מן התורה ע"ש. וכ"כ בהדיא בפירוש הרא"ש שם וז"ל: אי נמי גמ"ח דמתני' מיירי גם בממונו מדאורייתא אלא שמפרש בירושלמי תקנת חכמים שתקנו שאין לו לבזבז יותר מחומש עכ"ל, וע"ע שם בתוס' יו"ט. בתוספות חדשים, בתוס' רע"א, ובחידושי מהרי"ח מש"כ בנידון. הרי שהר"ש, הרא"ש וסיעתם ס"ל שאין שיעור לצדקה מן התורה.

ברם מפיהמ"ש להר"מ דריש פאה משמע אחרת, דס"ל שאין חיוב מן התורה אלא חומש, כמו שיבואר לקמן בעזוה"י, וכן כתב בהדיא הגר"א בפירוש הארוך בריש פאה שם שאל יבזבו יותר מחומש הוא מן התורה, ומשמע דמיירי בכל אדם אפילו בעשיר מופלג ע"ש.

ועי' בחכ"א הלכות צדקה כלל קמ"ד אות י' שכתב: עשיר מופלג נזותר לבזבו יותר מחומש מנכסיו, ואם אינו מופלג יתן עד חומש נכסיו ואל יבזבו יותר מחומש וכו' ע"ש, משמע שאף עשיר מופלג אין חובה עליו לתת יותר מחומש, אלא שיותר לו לבזבו יותר ע"ש. ומצאתי באהבת חסד פרק י"ט אות ד' (להגרי"מ הכהן זצ"ל, בעל החפץ חיים) בהגה שם שהאריך וכתב בין השאר: ואולם אעפ"כ ק"ק עדיין דמלשון הרמב"ם בחיבורו והשו"ע משמע לכאורה דאם ידו משגת יתן כפי צורך העניים אפילו יותר מחומש וכמ"ש היפ"מ שם בירושלמי, ומפירושו במשנה דיותר מחומש אין מחויב ליתן דע"ז נמנו באושא שם ומשמע אפילו ידו משגת דאליה אפילו חומש אין חייב וצ"ע עכ"ל, הרי שהוא עמד על הסתירה שבין פיהמ"ש להלכה.

(בעצם היו צריכים לעמוד על הגדרים המדויקים, מה נקרא עשיר מופלג או ידו משגת, אלא שיארכו הדברים, ואני באתי רק לברר כללות הענין, אם יש שיעור לצדקה מן התורה).

(ב) בר"מ הנ"ל מביא במקור להלכה דמ"ל שידו משגת צריך לתת

כפי מה שראוי לעני מהא דנאמר פתוח תפתח את ידך לו, ונאמר והחזקת בו וכו' (כאמור, הר"מ מביא את זאת כמקור למצוה שתעשה באופן כזה, לא רק כמקור לעצם מצות צדקה, כמו שיוכח למעיין בדבריו שם). וברדב"ז שם כתב ע"ז: מצות עשה ליתן צדקה לעני וכו' כל זה מבואר בכתובות ע"ש, והנה פלא דבכתובות שם דף ס"ז ב', ששם מקור הלימוד בדבר חובת הספקת צורכי העני, מובא רק החלק השני של הפסוק היינו די מחסורו אשר יחסר לו, וזה לשון המקרא: כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעבטנו די מחסורו אשר יחסר לו (דברים ט"ו ח') ואמרו חז"ל שם על הל' דדי מחסורו אשר יחסר לו, שהוא כולל כל הצטרכות העני אפילו סוס לרכוב עליו ע"ש, והוא מה שהר"מ מביא בהלכה ג' הנ"ל, אבל החלק הראשון של הפסוק פתוח תפתח את ידך לו, שהר"מ מביא בהלכה א' ומסמיך על זה את הלימוד של מי שידו משגת, לא הובא בגמרא לא שם ולא במקום אחר כלל. ותמוה שלא עמדו נושאי הכלים של הר"מ על כך, ועוד שהר"מ הסמיך ע"ז עוד פסוקים שאינם נזכרים שם בגמ', ולהלן נעמוד ע"ז בעזה"י.

ג) מדדייק הר"מ בפרק ז' ה"ג שם וכתב בלשון יחיד: לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, משמע לכאורה שחובה על היחיד לתת לעני די מחסורו, ועוד אפשר להסתייע שכאן ביחיד מיירי, שהרי רק להלן שם בפרק ט' מיירי הר"מ בענין רבים היינו גבאי צדקה ע"ש, ואנן כאן בפרק ז' קאמיירינן, ועי' ב"ח ביור"ד סי' ר"ן הובא להלן אות י"ז.

וכן מוכח מהטור ביור"ד סי' ר"ן שכתב בענין עני המחזר על הפתחים שאין נותנים לו מתנה מרובה אלא מתנה מועטת כדאיתא בב"ב דף ט' ב' ע"ש, דלדעת הרמב"ם על כל אדם קאי, דכיון שהוא מחזר על הפתחים אין האחד צריך ליתן די מחסורו, דמשמע שאם העני אינו מחזר על הפתחים צריך גם האחד לתת לו די מחסורו, ועי' ב"י שם שמקשה וחולק על דברי הטור בר"מ, והב"ח שם מישב ומוכיח שכן הוא אמנם שיטת הר"מ ע"ש. (דבריהם הובאו להלן אות י"ז).

והנה הב"י בחיבורו ביור"ד שם שינה מלשון הר"מ ובמקום לשון יחיד: מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, נקט הב"י לשון רבים: כמה נותנין לעני די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ע"ש, ועי' ב"י בטור שם שעל סמך לשון רבים שכתב הר"מ בעני המחזר על הפתחים אמר להוכיח שהר"מ בקופה מיירי, דלא כפי' הטור ע"ש. (הובא להלן אות י"ז).

אולם הרמ"א לא הסתפק ברמו הלשון בלבד, ובהגה שם כתב: ונראה דכ"ז בגבאי צדקה או ברבים ביחד, אבל אין היחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת (ב"י ודלא כמשמעות הטור) וכמו שנתבאר סי' רמ"ט עכ"ל. ועי' בש"ך ובט"ז שם סק"א. אלא שאכתי צ"ע דאם אין חובת די מחסורו קאי על היחיד, מנין לנו שאם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת.

ד) מדכתב הר"מ בהלכה ה': בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת, נותן לו כפי השגת ידו, וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר וכו', משמע דאפילו בקיימי עניים, שהרי בבא העני ושאל קמיירי הר"מ, בכל זאת כתב דחמישית נכסיו הוה מצוה מן המובחר, הרי דחומש לדעתו לא הוה חובה, ובאחד מעשרה כתב שם דהוה מדה בינונית ע"ש, אכן בפירוש המשנה להר"מ בפאת שם משמע דחומש הוה חובה, ואם נותן פחות מזה הוה עון ע"ש, ועי' ברכ"י יור"ד סי' רמ"ט אות ב', ובאהבת חסד שם אמר מקודם לתרץ דבפיהמ"ש מיירי בדקיימי עניים, ובהלכה בדלא קיימי עניים ואח"כ הקשה על כך ונשאר בצ"ע ע"ש, וכל זה צ"ע ישוב וביאור.

ב. בריש פאה שנינו: אלו דברים שאין להם שיעור, הפאה, הבכורים והראיון וגמילות חסדים וכו'.

וכתב בפיהמ"ש לרמב"ם שם: ענין המסכת הזאת להתבונן במצות פאת שדהו ומה שנכלל בה כמו שיתבאר לקמן, ומה שאמר אין להם שיעור הוא מה"ת, אבל מדרבנן יש להם שיעור, והשיעור שנתנו לו לא יהיה פחות מחלק מששים כמו שיתבאר אח"כ וכו'.

וגמילות חסדים, הוא שם נופל על שני ענינים מן המצות: האחד שיעור האדם לישראל בממונו כגון צדקה ופדיון שבויים, והשני שיעור אותם בגופו כגון ניחום אבלים וללוות את המתים, ולבוא לחופת חתנים ודומה לזה, ומה שאמר כאן גמ"ח אין לו שיעור רוצה לומר לעזור האדם בגופו, אך שיעור אותו בממונו יש לו שיעור והוא חמישית ממנו, ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממנו לבד אם עשה כן כמדת חסידות, ואמרו (כתובות דף ג') גמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה, וביאור זאת ההלכה אצלי מה שאומר, והוא: כשאדם יראה שבויים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה הקב"ה, או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כמו שאמר די מחסורו אשר יחסר לו (דברים ט"ו) ופירושו למלאות חסרונם כשיהיה מה שחסר להם, או מה שיצטרכו לפדיונם פחות מחמישית ממנו או כפי חמישיתו, אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש, יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד ולא יהיה עון עליו בהמגעו להשלים כל זה שצריך להם לפי שצריכים יותר מן החומש, אבל אם לא נודמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא חומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצות עכ"ל.

ג. הרי שהרמב"ם כתב בהדיא בראשית פירושו למסכת זו, שמה שאמר התנא כאן אין להם שיעור כונתו מן התורה אין להם שיעור, ואף שיש להם שיעור מדרבנן מונה אותם בין הדברים שאין להם שיעור, וברור שהדברים אמורים לאו דוקא לענין פאה אלא על כל מה שזכר שם, וכמש"כ שם: ענין המסכת הזאת להתבונן במצות פאת שדה ומה שנכלל בה וכו' ע"ש.

ואם כן אם נימא שצדקה מיסוד הדין אין לו שיעור מן התורה וחובתה כדי צורך העניים אלא שחכמים תקנו מדת חומש כשאין ידו משגת כמו שהוכחתי מהרמב"ם בהלכות מתנות עניים, ומהטור והשו"ע ביור"ד שם, וכפי שדייקנו שכן מפרש הפרישה שם, א"כ למה אמר הר"מ שגמילות חסדים שהתנא קבע

במשנה בריש פאה בין הדברים שאין להם שיעור קאי על גמ"ח שבגופו אבל גמ"ח שבממונו יש לו שיעור והוא חמישית ממנו, הלא גם גמ"ח שבממונו אין בו שיעור מן התורה, וכל שאין בו שיעור מה"ת הלא אמר הר"מ שהתנא קבע ומונה בין הדברים שאין להם שיעור.

ד. כמו כן קשה על הפרישה הנ"ל שכתב לישב את המשנה דריש פאה שנאמר שם אלו דברים שאין להם שיעור, ומונה בין השאר גמילות חסדים, וקשה לו הלא באין ידו משגת יש לו שיעור, ואמר דגמ"ח שבמשנה בגמ"ח בגופו מיירי אבל בממונו יש לו שיעור דהיינו חומש כהירושלמי, ואף דבידן משגת ס"ל הפרישה בהדיא דאין לו שיעור, כתב דדוחק לומר שהמשנה מיירי באדם שידן משגת, דמסתמא מרובא דעלמא קמיירי שאין ידם משגת ליתן כפי צורך העניים ויש להם שיעור ע"ש, ולכאורה קשה דהמשנה במצות גמילות חסדים מיירי ולא באדם שידו משגת או באדם שאין ידו משגת, ומצות גמילות חסדים מצד עצמיותה גם בממון אין לו שיעור שהרי ענין חומש הוא מתקנת אושא כדאיתא בירושלמי שם ובבבלי כתובות נ' ע"ש, ועוד במה מצוה זו שונה ממצות פאה שג"כ יש לה שיעור מדרבנן — אחד מששים, ושיעור זה נוהג אצל כולם, לא רק אצל חלק כמו במצות צדקה, שנוהג רק במי שאין ידו משגת, בכל זאת מונה התנא מצותה בין הדברים שאין להם שיעור, כמו שהקשינו על פיהמ"ש הנ"ל.

ה. ועוד דהר"מ בפיהמ"ש לא הבדיל בין ידו משגת לאין ידו משגת ומשמע דאפילו בידו משגת אין עליו לתת לעניים אלא כדי חומש ולא יותר, והוא לכאורה בניגוד למה שהוכחנו מהר"מ בהלכות מתנות עניים פ"ז ה"א דבידו משגת צריך לתת כפי צורך העניים דאין לצדקה שיעור מן התורה, ואמנם כן איתא בר"ש בפ"א מ"א דפאה, בפירוש השני שם, דלמאי דמפרשינן דמתני' איירי בדאורייתא מיתוקם גם בגמ"ח דממונו, והיינו משום דאין שיעור לצדקה מן התורה ע"ש, וכ"כ בהדיא בפירוש הרא"ש שם וז"ל: אי נמי גמ"ח דמתני' מיירי גם בממונו מדאורייתא אלא שמפרש בירושלמי תקנת חכמים שתקנו שאין לו לבזבו יותר מחומש עכ"ל. וע"ע שם בתוס' יו"ט, בתוספות חדשים, בתוס' רעק"א ובחדושי מהרי"ח מש"כ בנידון.

ו. והנה המקור לפירוש משנה זו הוא בירושלמי פאה פ"א ה"א דאיתא שם: גמילות חסדים הדא דתימא בגופו אבל בממונו יש לו שיעור, ואתייא כיי דמר ר"ש בן לקיש בשם רבי יוסי בן חנינא באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה וכו' מעשה ברבי ישבב שעמד והחליק את כל נכסיו לעניים שלח לו ר"ג והלא אמרו חומש מנכסיו מצוה, ור"ג לא קודם לאושא היה, ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' לוי כך היתה הלכה בידם ושכתום ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין גותנין נפשו עליו הוא מתקיים כמה שאמר למשה מסיני ע"כ.

הרי שלפי פשטיות לשון הירושלמי שיעור החומש בצדקה היתה הלכה למשה מסיני בידם אלא ששכחום והדר תיקנום באושא, אי"כ השיעור הזה מן התורה היא, וכן מצאתי שכתב בהדיא הגר"א בפ"י הארוך למסכת פאה שם וז"ל: וגמילות חסדים, ירושלמי הדא דתימא בגופו אבל לא בממונו דיש לו

שיעור דתנן המבזבו אל יבזבו יותר מחומש והוא מן התורה, והא דאיתא בגמ' דילן באושא התקיננו דהמבזבו וכו' הפי' שהיה מקודם הלכה למשה מסיני דאל יבזבו וכו' ואח"כ שכחו וחזרו ויסדו 'כהלכה ראשונה וזה הפי' באושא התקיננו, דשם חזרו להלכה למשה מסיני הקדומה וכן איתא בירושלמי בפרק הלז ע"כ, הרי שהגר"א כתב בהדיא שיסוד שיעור החומש מן התורה הוא.

ז. ברם הדבר צריך תלמוד, דהלא הר"ש בריש פ"א שם שמביא את הירושלמי כתב בסוף דבריו שם: ויתכן לומר שלא בא לומר הירושלמי דלא מיתוקם גמ"ח דמתני' בממונו למאי דפרישית דמתני' איירי מדאורייתא עכ"ל, כלומר דאם אנו אומרים דמתני' מיירי במצות גמילות חסדים מדאורייתא מיתוקם מתני' גם בגמ"ח בממונו משום שאין להם שיעור מדאורייתא, וכן הלא כתב בהדיא בפ"י הרא"ש הנ"ל דמתני' מיירי גם בממונו מדאורייתא, והירושלמי מפרש תקנת חכמים שתקנו שאין לבזבו יותר מחומש ע"ש, כלומר שאין כונת הירושלמי דמתני' לא מיירי רק בגמ"ח דגופו, דהמשנה אמנם מיירי גם בגמ"ח של ממונו אחרי שאין לו שיעור מן התורה. אלא שהירושלמי בא לומר שכיום יש תקנות חכמים לשיעור בעניני גמ"ח של ממונו, משא"כ בגמ"ח שבגופו שאין לו שיעור כלל אף מדרבנן, וכן ס"ל התוס' יו"ט בפאה שם, ועי' בתוס' רעק"א שם שכתב דמדאורייתא אין לו שיעור בין למעלה ובין למטה ע"ש. (והא דהנותן פחות משליש שקל לשנה לא קיים מצות צדקה כמו שפסק הר"מ במת"ע שם ה"ה, ובשו"ע יור"ד סי' רמ"ט סע"ב, ומקורו מבבא בתרא דף ט' א' ע"ש, נראה דאין זה שיעור למטה בצדקה, אלא דמי שנותן פחות משליש שקל בשנה אין כאן צדקה כלל, ואף זה הם העמידו על עצמם. עי' במסכת בי"ב שם, ועי' בר"מ שם ה"ב שפסק' וכל הרואה עני מבקש ומעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון ע"כ, הרי שאינו עובר אלא כשאינו נותן כלל, והיסוד לכך הוא משום שאין לה שיעור כנ"ל), הרי לנו שכל הני רברותא ס"ל ששיעור חומש הוא מתקנות חכמים אבל מדאורייתא אין למצות צדקה שיעור. יתר על כן הגר"א בעצמו כתב בפירוש הקצר בפאה שם אחרת ממש"כ בפ"י הארוך וז"ל: וגמילות חסדים, בגופו ובממונו וכו' ובממונו נתנו חכמים שיעור חומש עכ"ל, הרי מפשטיות דבריו בפירוש הקצר משמע שרק מדרבנן יש לו שיעור, נמצא לכאורה ששתי שיטות בנידון אם יש שיעור לצדקה מן התורה.

ח. ונראה ששתי הדעות תלויות בפירוש המלים כמה שנאמר למשה מסיני שביירושלמי הנ"ל שהרי נאמר שם: כך היתה הלכה בידם. ושכחום דעמדו — והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל וכו' הוא מתקיים כמה שנאמר למשה מסיני ע"כ. והנה לא נתבאר לנו אם פירושם שכך היתה הלכה מידם מסיני ממש, היינו שנאמרה להם הלכה הזו מסיני, או שפירושם מכיון שבי"ד נותנים נפשן עליו הוא מתקיים בידם כאילו נאמר להם ההלכה. הזו מסיני, אבל באמת לא נאמרה להם ההלכה הזו מסיני, אלא מכיון שבית דין גותנין נפשן על מצוה זו לדאוג לתיקונה מתיחסים אליה בזהירות רבה ומדקדקים בה כאילו נאמרה להם מסיני, אבל באמת היה הדבר בידם רק

נוהג מרבתינו הקדמונים ונשכח ענין החומש וחזרו ותיקנו, לפי"ז כל יסוד החומש הוא רק מדרבנן, ואין שיעור לצדקה מן התורה.

ט. ואכן אנו מוצאים בענין טומאת ארץ העמים שג"כ נאמר בירושלמי שבת פ"א ה"ד, וכתובות פ"ה הי"א לשון שכך היתה הלכה בידם ושכחום ועמדו — והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שנותנין בי"ד נפשו עליו סופו להתקיים בידם כמה שנאמר למשה מסיני ע"ש, והלא טומאת ארץ העמים אינו אלא גזירה כדמפורש במס' שבת ט"ו א', ואע"פ כן נאמר ע"ז שכך היתה הלכה בידן ושכחום וכו' ומסיים סופו להתקיים בידם כמה שנאמר למשה מסיני, וכונת הדברים שהם זהירים ומדקדקים בדבר כאילו היה הלכה למשה מסיני, ולא שזה באמת מסיני, ועי' מסכת ידים פרק ד' משנה ג': מקובל אני מריב"ז ששמע מרבו, ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרים מעשר שני בשביעית, וברע"ב שם, הלכה למשה מסיני, לאו דוקא דאין זה מן התורה אלא כאילו היא הלכה למשה מסיני, מיהו בתוספתא משמע דהל"מ ממש קאמר, ובר"ש שם הלמ"מ ממש ע"ש, ובפירוש הרא"ש שם כתב הלכה למשה מסיני, לאו דוקא ע"ש, וע"ע בר"ם הלכות מת"ע פ"ו ה"ה שכתב: והלמ"מ שיהיו מפרישים בארץ עמון ומואב מע"ש בשביעית, ובכ"מ שם כתב דלאו דוקא הלמ"מ ע"ש, ועי' תוס' יו"ט ידים שם, ותפא"י שם, ובמלא"ש שם, הרי שיש שני מובנים בהגדרת המלים: כמה שנאמר למשה מסיני, מהם שמפרשים שזאת נאמרה להם מסיני, ומהם שמפרשים שזהירים בה כאילו נאמרה מסיני.

י. ונראה לענ"ד שהר"מ בפיהמ"ש בפאה הנ"ל מפרש את דברי הירושלמי שכך היתה הלכה בידם מסיני ממש דשיעור צדקה הוא לא יותר מחומש, א"כ השיעור מן התורה הוא, וכמו שכתב הגר"א בפירוש הארוך בריש פאה שהובא לעיל, ע"כ כתב דגמילות חסדים, שנאמר במשנה שהוא מן הדברים שאין להם שיעור אגמ"ח דגופו קאי, אבל גמ"ח דממונו יש לו שיעור, וכן מציין שם בפירוש המשנה לביסוס שיטתו את לשון הירושלמי שכתב ואמרו: נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה, והוא לשון הירושלמי שהבאנו לעיל. ומה שצויין בסוגריים בפירוש המשנה המקור לפיסקה זו (כתובות דף ב') הוא טעות, כי שם נאמר באושא התקינו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש, להיפך — אילולא דברי הירושלמי היתה משמעות דברי הבבלי שלבזבו יותר מחומש יש איסור, והלא הר"מ כתב שם: ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו, לבד אם עשה כן במדת החסידות ע"ש, כלומר שאין כאן איסור, להיפך — אם עשה כן הוה מדת חסידות, וחומש הוה חיוב, והוא כמשמעות לשון הירושלמי שם שכתב: חומש מנכסיו מצוה ע"ש, ברור איפא שהפירוש המשנה מבסס את דבריו על הירושלמי הנ"ל, וכן מצאתי באהבת חסד הנ"ל שכתב: דהפיהמ"ש הוא כירושלמי, ובטעות ציינו שם המדפיסים ע"ש. י"א. ומיושב בזה מה שמקשה בהגהות וחדושים מהריעב"ץ ז"ל שעל הש"ס, במסכת פאה פ"א מ"א שכתב שם על פיהמ"ש דריש פאה הנ"ל: ג"כ אין מדויק שהרי כך אמרו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש, לא חייבו חומש אלא אם רצה לעשות ממדת חסידות מ"מ לא יוסיף יותר מחומש אכן פירושו נוטה

קצת לזה, שמא המעתיק שגה ולא נתכוין בשמועה זו לכאורה היטב בהעתקתו, עכ"ל. ולפי דברינו להיפך, המעתיק דייק יפה מאד כי משמעות הירושלמי 'שמביא הפיהמ"ש גמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה, היינו שזוהו חובה ויותר מזה אינו חובה, אבל יש כאן מדת חסידות כי אין איסור בדבר לפי הירושלמי, וכן משמעות כל פיהמ"ש למעיין (לשונו הובא לעיל), וכדמסיים שם: יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד ולא יהיה עון עליו בהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש וכו' עכ"ל. הרי שכתב שאם לא נותן יותר מחומש לא יהיה עון עליו, ומשמע דאם נותן פחות מחומש יש עליו עון, ודלא כמו שכתב בהריעב"ץ שלא חייבו חומש אלא אם רצה לעשות ממדת חסידות ע"ש, אלא שחוב גמור הוא כנ"ל. ומכיון שעד חומש, וחומש בכלל הוא חוב גמור, יותר מחומש אנו ממעטים ממדרגה זו, היינו מחוב, אבל רשח נשאר, וזו מדת חסידות. אבל אם אנו מפרשים שחומש הוא מדת חסידות כמו שפירש המהריעב"ץ ז"ל, יותר מחומש אנו ממעטים אפילו ממדת חסידות והוא אסור, וזהו לדעתו פירושו שאל יבזו יותר מחומש היינו אסור לבזו.

ועי' בב"י ביור"ד סי' רמ"ט שכתב: בד"ה וכמה הוא נותן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, כן כתב הרמב"ם בפ"ז מהל' מתנות עניים, ובפ' צערה שנתפתתה (נ.) א"ר אלעא באושא התקינו המבזבו אל יבזו יותר מחומש שמא יצטרך לבריות ואף ע"ג דלא משמע מהכא שיהא מצוה לבזבו חומש דלא קאמר אלא שאם בא לבזבו אל יבזו יותר מכן, מהירושלמי דריש פאה נראה שהוא מצוה, וגם מתלמודא דידן יש לדקדק דמצוה מן המובחר לבזבו חומש דמייתי להא דתקנת אושא מדכתיב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך כלומר תרין עישורי דהיינו חומש עכ"ל, הרי שהב"י מפרש בהדיא ע"פ הירושלמי הנ"ל שחומש אינו מדת חסידות אלא מצוה.

אמנם אע"פ שהב"י משוה שיטת הבבלי לשיטת הירושלמי במצות חומש, נלעג"ד שאין זה דומה דלירושלמי חומש הוא חובה ופחות מזה לפיהמ"ש בירושלמי הוא עון כנ"ל, ולבבלי הוי רק מצוה מן המובחר ועי' לקמן אות ט"ו, וראיתי שעמד על השוני הזה בברכי יוסף יור"ד סי' רמ"ט סוף אות א' ע"ש. ועי' אהבת חסד שם. אולם בברכי יוסף שם כתב שהרמב"ם חזר בו בחיבורו מפיהמ"ש, ומדגיש שזה רגיל דהדר מר משמעתיה לחיבורו ע"ש, ולענ"ד לא חזר בו הרמב"ם אלא דבפיהמ"ש מפרש בירושלמי, ולהלכה תפס כהבבלי, ועי' אות י"ג בסמוך.

יב. ובוה גם מיושב קושית ה"משנה ראשונה" בפאה שם, שמקשה על הרע"ב שכתב דיותר מחומש לא מיחייב וז"ל המשנה ראשונה: וגמילות חסדים, מ"ש הרע"ב דטפי מחומש לא מיחייב, בגמ' בכתובות משמע דטפי מחומש איסורא איכא וכו' ע"ש. והנה הרע"ב מעתיק שם בעיקר את הפיהמ"ש שיסודו הירושלמי, ולירושלמי יש חוב על חומש ואין איסור על יותר כנ"ל. אולם הרע"ב כדרכו על יסוד זה מפרש גם את הבבלי כן, שאל יבזו פירושו אין חיוב לבזבו יותר ע"ש, כדי שלא תהא סתירה בין הבבלי והירושלמי, וכן ידאי יפרש הר"מ לפי פיהמ"ש, וקצת פלא שלא עמדו על כך שיסוד פירוש

זה הוא מהירושלמי, ובוה מיושב למה שאין הר"מ בהל' מת"ע ולא השו"ע ביור"ד בהלכות צדקה מביאים את הכלל שהמבזבז אל יבזבו יותר מחומש, כי רק הרמ"א ביור"ד סי' רמ"ט סע"א מביא זאת. כי הם מפרשים כנ"ל שאל יבזבו יותר מחומש פירושו אין חובה לבזבו יותר מחומש(י), ומכיון שהם כתבו שחומש היא מצוה מן המובחר ממילא מובן שאין חובה לבזבו יותר, ע"כ לא הביאום. אולם אכתי הדבר צע"ג שהרי בכתובות נ' א' איתא מעשה באחד שביקש לבזבו יותר מחומש ולא הניחו לו חברו ומנו רבי ישבב ואמרי לה רבי ישבב ולא הניחו לו חבירו ומנו רבי עקיבא, ואם נימא כפיהמ"ש הנ"ל דביותר מחומש הוי מידת חסידות, א"כ למה לא הניחו לו, מאידך אם הדין באמת שאין להניח לאדם לעשות כן, אם כן למה לא הביאו זאת להלכה, לא הר"מ בהלכות מת"ע ולא המחבר בהלכות צדקה, ולכאורה הדבר תמוה מאד, וראיה מוכחת לאלו דס"ל דביותר מחומש איסורא איכא.

(1) משמעות הבבלי בתקנת אושא דמייתי ע"ז הברייתא המנמקת זאת "שמא יצטרך לבריות" ודאי גראית שלמעלה מחומש גם איסור יש, וכמו שדייק הביי שהובא בדברי הרהמ"ח שליט"א, ומעתה אם גבוא לתאם הירושלמי עם הבבלי, צ"ל כמו שיוצא מהביי ושיעור חומש הוא גם למצוה עד חומש וגם לאיסור למעלה מחומש, וכן היא בעצם גם משמעות הירושלמי, שר"ג טען על ר' ישבב שהחליק נכסיו לעניים ממי"ש "חומש מנכסיו מצוה", ואם אין איסור גם למעלה מחומש לירושלמי, מה טענה היא זו, שמא לא עשה מחמת חיוב, אלא בתור מדת חסידות. אכן מפיהמ"מ לר"מ הרי גראה שבתור מדת חסידות כן אפשר כמשי"כ "ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו, לבד אם עשה כן במדת חסידות". וצ"ל הפירוש דמדת חסידות ל"ש אלא בתנאי שאין חשש שעייז יטיל עצמו על הבריות, משא"כ בהא דר' ישבב שחילק כל נכסיו, א"כ הרי ברור שעייז הוא מטיל עצמו על הבריות. וכן מי שאינו עשיר ומופלג בנכסים דשייך חשש זה גם במבזבו יותר מחומש ולא כל הנכסים, בהא מיירי הבבלי שבכה"ג אסור בכל למעלה מחומש.

והמ"הם הדברים שכי' החכמת אדם שהובאו בדברי הרהמ"ח לעיל שעשיר מופלג מותר לו לבזבו יותר מחומש, היינו שבעשיר מופלג לא קיימא תקנת אושא לפי נוסח הבבלי. אכן חובה אין גם על עשיר מופלג יותר מחומש, כפי שיוצא מהירושלמי, שדן על החובה שיטנה רק עד חומש ולא יותר.

ולפי הביי הנ"ל בדעת הרמב"ם, הא דכי' הר"מ: מ"ע ליתן צדקה כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת, שהוא מגדר חיוב, היינו בע"כ בשנתינה זו הנה פחות מחומש נכסיו, דלמעלה מזה אין מצוה בשו"ע, כמפורש בר"מ שם (הל' ה'). ובוה מיושב מה שלא סרט הרמב"ם כמה זה המובן "יד הנותן משגת", מה שקשה מאד לפי דעת הרהמ"ח שליט"א שתולה הדבר במופלג בעשירות, אבל לפי הנ"ל הרי הדבר מבואר היטב בהלכות אלה, שכל שהנתינה לא תעלה על חומש ה"ז בגדר "יד הנותן משגת" ומחויב בזה בתור מ"ע, משא"כ בשיעלה על החומש, אי"ח יותר מחומש וה"ז בדיוק בהתאמה למשי"כ בפיהמ"ש. ומה שהשמיט ההלכה שאל יבזבו יותר מחומש היינו משום שסמך עמשי"כ בהל' ערכין, דמשם גם מוכח, שהלכה זו אינה ענין לצדקה לבד, אלא לכל המצוות יחד. ועי' או"ח תרנ"ז לענין לולב וביח"ל למ"ב שם.

והנה המדייק במסכת כתובות שם יוכח שהמלים: יותר מחומש, מוקפות הן בחציים מרובעים, משמע שיש נוסחאות שלא היו המלים הללו כתובות בהן. ואמנם בכ"י מינכן, בכ"י רומי (4), בדפוס ויניציאה חסרות המלים: יותר מחומש, גם במסכת ערכין כ"ח א' ששם הובא עוד פעם מעשה באחד שביקש לבזבו, חסרות בכ"י מינכן המלים: יותר מחומש, אם כן יתכן שמירי כאן שרצה לבזבו את הכל, דכן איתא בירושלמי פאה פ"א ה"א מעשה ברבי ישבב שעמד וחילק את כל נכסיו לעניים שלח לו ר"ג והלא אמרו חומש מנכסיו מצוה ע"ש, לכן אילולא דמסתפינא הייתי אומר שיתכן שזהו אותו המעשה שהרי בבבלי מסופק עם מי היתה המעשה כנ"ל, רואים אנו איפוא שפרטי הדברים היו מסופקים בידם, א"כ מסתבר שזהו אותו הסיפור ובירושלמי שהי במקום המעשה הפרטים מדויקים. ומכיון שחילק את כל נכסיו על כן מנעו בידו, כדמפורש במשנה ובגמ' בערכין כ"ח א' שאין לו לאדם לחלק כל נכסיו, דא"ר אלעזר בן עזריה שם: מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו, וברש"א שם שלא יבזבם להדיוט ע"ש.

ונלע"ד שגירסת הר"מ בכתובות ובערכין שם היתה כגירסת כ"י מינכן שחסרות שם המילים: יותר מחומש, וכשחילק כל נכסיו מיירי כעין שמפורש בירושלמי, ולכן מנעוהו לפי הבבלי שם, ומכיון שבמחלק כל נכסיו הלא בכללם גם יותר מחומש, ע"כ ר"ג מטעם שאמרו חומש מנכסיו מצוה שלח לו, [בעיא לחוד היא מה דעת ר"ג בנוגע למחלק כל נכסיו, שהרי ר"ג לא שלח לו מטעם שחילק כל נכסיו, אף שר' ישבב חילק אותם ואכ"מ], עכ"פ ביותר מחומש אין ראיה מהמעשה הזה שבכתובות וערכין שם שיש למונעו אחרי שלגירסא זו נראה שבמחלק כל נכסיו מיירי וכדמפרש בירושלמי הנ"ל.

ומכיון שהיסוד של איסור חלוקת כל נכסיו הוא בערכין כ"ח א', ושם הובא הך דאושא דהמבזבו אל יבזבו יותר מחומש עם המעשה באחד שביקש לבזבו וכו', ע"כ קבע הרמב"ם את ההלכה הזאת בהלכות ערכין פ"ח ה"ג וז"ל: לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב, שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו כמו שבארו חכמים, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליהן. ובוה וכיוצא בזה אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפור ממונו במצוות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצו הנביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם וכו' עכ"ל, ופירוש אל יפזר יותר מחומש לדעת הר"מ היינו שאין חובה ביותר מחומש למי שאין ידו משגת, כי הרי חומש היא מצוה מן המובחר בצדקה כנ"ל, אבל בכלול יש איסור בדבר, ומכיון ששם מיירי בכל המצוות, ואף בענין צדקה לא נזכר שחומש הוה מצוה מן המובחר, ע"כ קבע שם שיותר מחומש אל יפזר כלומר אין חובה לתת. אמנם הלשון קצת צריך לי תלמוד.

עכ"פ הא דמסתפינא אי איכא איסורא ביותר מחומש או ליכא איסורא אלא דאין חובה, יהא תלוי בגירסאות בכתובות ובערכין שבבבלי שם, אולם

לירושלמי שחומש הוי חובה מצד הללמ"ס לפיהמ"ש וסיעתו כנ"ל, מסתבר לכאורה דיותר מחומש הומעט רק דרגה אחת היינו שהיא אינה חובה אלא מדת חסידות כמו שמפורש בפיהמ"ש הנ"ל.

יג. והנה צדדי הספיקות אם חומש הוא הללמ"מ ממש, או רק תקנה קדומה שמתקיימת בידם כאילו היתה הללמ"מ, הוא לכאורה רק לירושלמי שנאמר שם שכך היתה הלכה בידם וכו' ומתקיימת כמה שנאמר למשה מסיני, אבל בבבלי לא נזכר כלל כגון הא, רק נאמר בכתובות נ' א' א"ר אילעא באושא התקיננו המבזבוז אל יבזבוז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות וכו' אמר ר' נחמן ואיתימא רב אחא ב"ר יעקב מאי קרא, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך זהא לא דמי עישורי בתרא לעישורי קמא אמר רב אשי אעשרנו לבתרא כקמא. וברש"י שם: המבזבוז לעניים, (ועי' בשמ"ק שם דלכן דייק רש"י ופירש המבזבוז לעניים לאשמועינן דלתלמוד תורה מותר ע"ש), עשר אעשרנו, שני עשורין הוו להו חומש, והא לא דמי בתרא לקמא, דכי שקלת לקמא פשו להו ט' וכי הדרת מדלית מעשר דידהו לאו כי קמא הוא ואין כאן חומש בשניהם, אעשרנו, מדלא כתיב עשר אעשר לך הכי קאמר אעשרנו כראשון כלומר מעשר שני יהא כראשון.

ומדשוואלת הגמ' מאי קרא משמע שאין זו הלכה למשה מסיני, דא"כ למה לי קרא, גם המלים מאי קרא מוכיחים שאינו אלא אסמכתא בעלמא, וכמו שכתב הרמב"ן בספר המצוות שורש א' וז"ל: מאי קרא אינו אלא אסמכתא ורמז בעלמא — ולשונם השגור ברמזים הוא זה — מאי קראה וכו' עכ"ל.

א"כ הרי משמעות הבבלי לכאורה שענין חומש אינו הלכה למשה מסיני אלא מדרבנן ואסמכוהו אקרא שאמר יעקב אבינו וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כ"ח כ"ב) ומשמעותו דלאו דוקא מתנובת השדה יתן פעמיים מעשר שהוא חומש, אלא מכל ריוח, כדכתיב וכל אשר תתן לי וכו' וכמו דאיתא בתוס' במסכת תענית דף ט' ד"ה עשר אעשרנו בשם הספרי ע"ש, וע"ע בברכ"י יור"ד סי' רמ"ט אות ג'.

אמנם הגר"א בפ"י הארוך בריש פאה כתב שגם לבבלי חומש הוא הלכה למשה מסיני (דבריו הובאו לעיל), אך הלא אשלי רברבי חולקין על כל היסוד הזה כנ"ל, א"כ הרשות בידינו לחלק ולהבדיל בין הבבלי והירושלמי בנידון, ולומר שלבבלי ענין החומש אינו הללמ"מ אלא תקנה דרבנן ואסמכוהו אקרא, וצדדי הספיקות הם רק לירושלמי כנ"ל.

ומכיון שענין חומש אינו אלא תקנת אושא ולא הללמ"מ נמצא שמיסוד הדין אין שיעור לצדקה מן התורה לבבלי, וזהו המקור לכאורה להרמב"ם וסיעתו בהלכה ששיעור מדת חובת הצדקה נקבע בהתאם לצורך העניים כנ"ל אות א' במעריך הדיוקים על הר"מ ע"ש, כי מיסוד הדין אין שיעור לצדקה מן התורה.

י"ד, אך אכתי הדבר צריך ביאור, כי לפי"ז אין לנו לימוד על כך שאין לצדקה שיעור מן התורה, אלא מתוך שאין לנו הלכה על ההגבלה בחיוב צדקה. ברם הלא הר"ם בפ"ו דמת"ע ה"א כתב: מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי

מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת שנאמר פתוח תפתח את ירך לך וכו' ע"כ, הרי משמע מהר"מ שיש לנו לימוד שאין לצדקה שיעור; והיינו שצריכים לתת בהתאם לצורך העניים, במקום שידם משגת.

אולם, כאמור לעיל, קצת פלא, דבסוגין בכתובות ס"ז ב' מובא רק החלק השני של הפסוק הנ"ל היינו: די מחסורו אשר יחסר לו, ואמרו חז"ל שם ע"ז שהוא כולל כל הצטרפות העני אפילו סוס לרכוב עליו ע"ש, אבל החלק הראשון של הפסוק: פתוח תפתח את ירך לך, שהרמב"ם מביא ומסמך על זה את הלימוד לא הובא בגמרא שם כלל. יתר על כן הר"מ מסתמך שם על עוד פסוקים שאין להם לכאורה שייכות לענין ולצורה צדקה זו, וז"ל הר"מ שם: מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת שנאמר פתוח תפתח את ירך לך, ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ונאמר וחי אחיך עמך עכ"ל, והנה הפסוק של וחי אחיך עמך לא מיירי בענין צדקה, אלא באיסור נשך וז"ל: אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו), ואף הפסוק שקדם לו שמביא הר"מ לא מיירי בצורת צדקה כזו, אלא במצות והחזקת בו, וז"ל וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (ויקרא כ"ה ל"ה) היינו שלא יניחנו לרדת, עי' תר"כ שם, א"כ מה שייכותם לענין די מחסורו, ותמוה שלא עמדו על כך. ט"ו. בכתובות שם איתא: ת"ר יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו, די מחסורו זה בית, אשר יחסר זה מטה ושלחן, לו זו אשה, וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו, תנו רבנן די מחסורו, אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו, אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד, סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין וכו' ע"כ.

הרי שנקטו חז"ל „כדי מחסורו“ לשון רבים: שוכרין לו בית וכו' שנאמר די מחסורו וכו', ואף נקטו לשון יחיד: ת"ר די מחסורו אתה מצווה עליו וכו', וכן מעשה הלל הזקן מעשה יחיד הוא. [הרבנות אצל הלל הזקן היא אולי רק זו שהוא רץ לפניו, אבל לא זה שהוא יחיד לקח עבורו סוס ועבד, כי זה היה די מחסורו. אולם אפשר לפרש שכל מעשה הלל היה מעשה חסידות, דיחיד אינו מחויב בזה ולשון יחיד לפי"ז שנאמר כאן הוא לאו דווקא, אלא לשון יחיד שנאמר לרבים].

דהנה יש להסתפק אם די מחסורו אשר יחסר לו, כולל שני ענינים: (א) הכמות שיש לספק לעני, (ב) שהספקת כמות זו של די מחסורו מוטלת גם על היחיד שידו משגת, כלומר המקרא מוסב בין על הרבים ובין על היחיד: או אולי שהמקרא מגדיר רק דבר אחד, היינו הכמות שיש לספק לעני, אבל לא מיירי במדת הצדקה שעל היחיד לתת כי המקרא מוסב על הרבים ולא על היחיד.

ונלע"ד שדעת הרמב"ם וסיעתו היא שמהמקרא אנו לומדים שני דברים (א) הכמות שצריכים לתת לעני, היינו די מחסורו אשר יחסר לו, כדמפורש

בדברי חז"ל שם, וכן פסק הר"מ בפ"ז דהל' מת"ע ה"ג, שהובא לעיל ע"ש. (ב) שחובה זו היא גם על היחיד וכדמדויק בלשון הר"מ שם שנקט לשון יחיד וכתב: מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו וכו' כנ"ל, וכן משמע מהלכה א' שם שכתב: מצות עשה ליתן צדקה לעני כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת שנאמר פתוח תפתח את ידך לו וכו' ע"כ, הרי שביחיד מיירי שידו משגת, ומשמעות פירושו הוא, פתוח תפתח את ידך — היינו כפי יכולתך, וזהו את ידך — לפי יכולתך, לו — לפי צורך העני.

ואף שדרשה זו אין בפנינו דבכתובות דף ס"ז ב' ששם מקור הלימוד בדבר חובת הספקת צרכי העני, מובא רק החלק האחרון של המקרא היינו די מחסורו אשר יחסר לו כנ"ל, הנה לכאורה אפשר לומר שדעת הרמב"ם שכונת הש"ס, שהמקרא הזה כולל כל הצטרבות העני ופירושו מוסב על ראשית המקרא היינו על פתוח תפתח את ידך לו, שפשטיותו הולמת אותו להתפרש כך, על רבוי צדקה, אולם יותר נראה, מכיון שדי מחסורו אשר יחסר לו קאי לפענ"ד לרמב"ם גם על היחיד שידו משגת שהוא צריך לתת לעני כדי מחסורו כנ"ל, הרי שעצם ההלכה ברורה וידועה לנו, ע"כ קבע הרמב"ם את ההלכה הזאת על ראשית המקרא של די מחסורו שנאמר בו פתוח תפתח את ידך לו, שפשטותו משמע שיתן מתנה מרובה כדי צורכו, כדרכו של הרמב"ם בהרבת מקומות שהוא מסמיך מדעתו הלכה קבועה על מקרא שפשטותו הולמת אותו.

ביחוד במקרא זה שבמסכת ב"מ ל"א ב' דרשו אותו על רבוי ענייני צדקה וז"ל שם: פתוח תפתח אין לי אלא לעניי עירך, לעניי עיר אחרת מניין ת"ל פתוח תפתח מכל מקום, נתן נתן אין לי אלא מתנה מרובה, מתנה מועטת מניין ת"ל נתן נתן מ"מ ע"ש, ומדהסמיכה הגמ' שם הא להא משמע לכאורה דפתוח תפתח מיירי במתנה מרובה, ועי' להלן אות י"ז דמתנה מרובה להר"מ היינו די מחסורו ע"ש, ועי' בשמ"ק בב"מ שם פירושים שונים בענין מתנה מרובה שנאמר שם, ומניין אנו יודעים דמיירי במתנה מרובה, עכ"פ לר"מ שקבע דממקרא זה שמעינן דמי שידו משגת צריך לתת לעני די מחסורו ניתן לפרש כך.

ט"ז. וכן מוכח מהלכה זו בעצמה שכונת הרמב"ם כאן להסמיך את ההלכה הקבועה שיחיד שידו משגת צריך לתת כפי צורך העני על מקרא שפשטותו הולמת את ההלכה הנ"ל, שהרי הר"מ הוסיף וכתב עוד פסוקים וז"ל: ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ונאמר וחי אחיך עמך ע"ש, והנה הפסוק של וחי אחיך עמך, מיירי בענין איסור נשך (ויקרא כ"ה ל"ו), וכן הפסוק שקדם לו מיירי בהחזקת בו שלא יניחנו לרדת וז"ל: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (ויקרא כ"ה ל"ה), ועי' ת"כ שם), וא"כ איך קבע הר"מ אותם בענין די מחסורו של העני כנ"ל, אלא מכיון שהענין בכללותו מיירי בהחזקת הנצרך ושמירת מצבו עד שמגיע לדרגה של וחי עמך ע"כ הביאם הרמב"ם וקבע עליהם את ההלכה הנ"ל שפשטיות משמעותן הולמת את הנידון, ומשום כך אולי לא עמדו נושאי כליו על זה שהר"מ נקט דרשה או דרשות אחרות, כי היה ברור להם שהר"מ רק הסמיך את ההלכה הקבועה על הפסוקים הנ"ל.

ומכיון שרק אצל צדקה נאמר די מחסורו ולא אצל שאר מצוות שעושיין בממון, המדה אצל שאר מצוות היא לא יותר מחומש, ומשום כך סתם הרמב"ם בהל' ערכין פ"ח הי"ג ופסק שכל המפורז ממנו במצוות אל יפזר יותר מחומש, ולא הבדיל בין עשיר מופלג למי שאין ידו משגת לכל ע"ש, כמו שמחלק אצל צדקה.

וכדעת הר"מ שחובת די מחסורו קאי גם על היחיד היא גם כנראה דעת המאירי שכתב בב"ב דף ט' א': שהציבור הייבים ליתן לעני עד כדי מחסורו ואף יחיד כן אם יש סיפק בידו ע"ש, ועי' במאירי כתובות פ"ו דף ס"ו ב' ובהערות אות י"א שם.

אולם כ"ז לשיטת הבבלי שס"ל שאין שיעור לצדקה מן התורה, מיסוד הדין, אבל לסוברים כהירושלמי ומפרשים שהללמ"מ ממש היא שמדת הצדקה היא רק חומש, מסתבר לכאורה שהמקרא של די מחסורו אשר יחסר לו מוסב רק על הצבור שעליו החוב למלא את החסר לעני, ואנו לפי"ז לומדים ממנו רק דבר אחד, מהי הכמות שיש לספק לעני, אבל מדת היחיד היא רק חומש, אמנם ניתן לפרש גם לפי הירושלמי שדי מחסורו קאי על כולם כל אחד לפי יכולתו, הצבור לפי יכולתו והיחיד במסגרת החומש, וכן משמעות הר"מ בפיהמ"ש ריש פאה אף שנקט שם כהירושלמי וס"ל דהלכה למשה מסיני ממש ששיעור צדקה הוא חומש כנ"ל וז"ל: ואמרו נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה, וביאור זאת ההלכה אצלי, מה שאומר והוא, כשאדם יראה שבויים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה הקב"ה, או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כמו שאמר די מחסורו אשר יחסר לו (דברים ט"ו) ופירושו למלאות חסרונם כשיהיה מה שחסר להם, או מה שיצטרכו לפדיונם פחות מחמישית ממנו או כפי חמישיתו, אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש, יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד ולא יהיה עון עליו בהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש וכו' עכ"ל, הרי שהר"מ בפיהמ"ש מפרש שדי מחסורו אשר יחסר הוא אצל יחיד במסגרת החומש, ומשום שהר"מ בפיהמ"ש נקט דלירושלמי הלל"מ ממש דשיעור צדקה הוא חומש, ע"כ ס"ל בפיהמ"ש דחומש חובה הוא והנותן פחות מזה הוא עון בידו. דרך בנותן חומש כתב דלא יהיה עון עליו דהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש וכו' כנ"ל. אולם להלכה בהלכות מתנות עניים שם תפס הר"מ כשיטת הבבלי

שצדקה מן התורה אין לה שיעור, ומדתה בהתאם לצורך העניים, וענין חומש הוא תקנת אושא ורק במי שאין ידו משגת נאמרה, כמשמעות טעם הגמרא בכתובות נ' א' א"ר אילעא באושא התקינו המבובו אל יבובו יותר מחומש, תניא נמי הכי המבובו אל יבובו יותר מחומש שמא יצטרך לבריות, ומדכתב הטעם שמא יצטרך לבריות משמע דלא בעשיר מופלג מיירי, ועי' לעיל במערך הדיוקים בכ"מ אות א', ולכן לר"מ לבבלי חומש הוא רק מצוה מן המובחר למי שאין ידו משגת יותר, אף בקיימי עניים ולא חובה, וכמו שקבע הר"מ להלכה בפ"ז דמת"ע ה"ה: בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו, וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר

ואחד מעשרה בינוני וכו' ע"כ, הרי שבבא העני ושאל היינו בקיימי עניים ובכל זאת החומש הוא מצוה מן המובחר ולא חובה, דמכיון דאין שיעור לצדקה מן התורה לבבלי אין חובת חומש, והיסוד שחומש הוא מצוה מן המובחר ומעשר מדה בינונית כנראה שהוא מכאן, מכיון דאסמכוהו אקרא דעשר אעשרנו לך (כתובות שם), הרי שיש כאן שתי מעשרות, ולענין מה הם שתי עשרות, ע"כ כנראה פירשם הר"מ שיש כאן שתי מדריגות, היינו דחומש הוה מצוה מן המובחר, ומעשר מדה בינונית כנ"ל, ועי' ברכ"י יור"ד סי' רמ"ט אות ג' מש"כ והאריך בנידון וע"ע שם אות ה' שהאריך ובין השאר כתב: אי נמי אפשר דכתב עשר פי' מעשר זו מדה בינונית ועוד מצוה מן המובחר אעשרנו והוה תרוייהו חומש כמ"ש הרמב"ם ע"כ ע"ש.

י"ו. אמנם דעת המחבר צ"ת לכאורה, דבהלכות צדקה ביור"ד סי' רמ"ט סע"א כתב: שיעור נתינה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים והוא כדעת הרמב"ם שמשמעותו שאין שיעור לצדקה מן התורה, ואם ידו משגת יתן אף היחיד כפי צורך העניים כנ"ל, עי' במעריך הדיוקים שעל הר"מ אות א', ובסי' ר"ג סע"א ביור"ד שם כתב המחבר: כמה נותנין לעני די מחסורו וכו', היינו במקום לשון יחיד שנקט הר"מ בפ"ז ה"ג דמ"ע, וכתב: לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו וכו', דמשמע שגם היחיד צריך ליתן די מחסורו אם ידו משגת כנ"ל אות ט"ו, נקט המחבר לשון רבים כאילו להוציא מדעה זו ולהדגיש שרק על רבים מוטל לתת לעני די מחסורו אבל לא על יחיד, ועי' לעיל במעריך הדיוקים אות ג', ולכאורה אם המחבר ס"ל כהר"מ שאין שיעור לצדקה מן התורה, ואם יד היחיד משגת הוא צריך לתת לפי צורך העניים, למה לא יוטל עליו לתת לעני די מחסורו, לאמיתו של דבר דקדוק זה שעל יחיד אינו מוטל לתת לעני די מחסורו לדעת המחבר לא נחחדש רק מתוך דיוק לשונו של המחבר, אלא כן כותב הב"י בהדיא על הטור ביור"ד שם כמו שיובא בסמוך.

דהנה בענין עני המחזר על הפתחים תניא בב"ב ט' א' שאין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מועטת, ועי' ברש"י ותוס' שם שפירשו דאין נזקקין היינו מקופה של צדקה, אולם הרמב"ם בפ"ז ה"ז דהל' מתנות עניים סתם וז"ל: ועני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת, ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דל נכלם, עכ"ל, הרי שלא פירש אם על הצבור או גם על היחיד קאי.

ובטור יור"ד סי' ר"ג איתא: ובעני המחזר על הפתחים כתב הרמב"ם אין נותנין לו מתנה מרובה אלא מתנה מועטת וכו', ולשון א"א הרא"ש אין נותנין לו מן הקופה מתנה מרובה אלא מתנה מועטת משמע דאגבאי צדקה קאי, ומסתברא כדברי הרמב"ם שעל כל אדם קאי דכיון שהוא מחזר אין האחד צריך ליתן די מחסורו עכ"ל, משמע דבאינו מחזר על הפתחים ס"ל הטור בדעת הר"מ שצריך היחיד לתת לעני די מחסורו, שמעינן מכאן שני דברים (א) דדי מחסורו קאי גם על היחיד, (ב) דמתנה מרובה היינו די מחסורו, שהרי במחזר על הפתחים שנאמר בו שאין נותנין לו מתנה מרובה, פירוש הטור

בר"מ דהיינו שאין נותנין לו די מחסורו, ועי' בתוס' בב"ב שם דס"ל אחרת. אולם הב"י על הטור שם פירש את הר"מ אחרת ז"ל: גם כך הוא דעת הרמב"ם ז"ל דגבי מתנה מרובה נקט אין נותנין לשון רבים לומר דמיירי בקופה שהיא נגבית של רבים, וגבי אסור להחזיר את העני השואל ריקם כתב אפי' אין נותן לו אלא גרוגרת אחת לשון יחיד לומר דהיא לא מיירי בקופה אלא בכל אדם, ורבינו הפליג דעת הרמב"ם לדעת אחרת שהוא הפך המפרשים והפוסקים וכתב דהכי מסתברא. ועוד שכתב דכיון שהוא מחזר על הפתחים אין האחד צריך ליתן לו די מחסורו, דמשמע שאם אינו מחזר על הפתחים צריך האחד לתת לו מחסורו, ודבר תימה הוא, דלמה לא יודיע צערר לרבים ובין כולם יתנו לו די מחסורו וכו' ע"ש. הרי שהב"י ס"ל שאין היחיד צריך לתת לעני די מחסורו, לפי"ז די מחסורו לדעתו על רבים ולא על יחיד קאי, גם דייק הב"י בר"מ שאיפוא שכתוב לשון רבים בצדקה כונתו לצדקה של רבים כנ"ל²). ולפי"ז ניתן לומר שמקור הב"י בענין די מחסורו הוא מהא דאיתא בכתובות ס"ז שם ת"ר יתום שבא לישא שוכרין לו בית וכו' שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ומדכתיב לשון רבים שאוכרין לו, משמע שבקופה שהיא נגבית משל רבים מיירי, אבל על היחיד אין זה מוטל, ומה דאיתא אח"כ שם: ת"ר די מחסורו, אתה מצווה עליו וכו' הוא לשון יחיד שנאמר על רבים, ביחוד אחרי שכתב מקודם לשון רבים ניתן לומר שלשון יחיד שנאמר כאן לרבים נאמר כהמשך למה שאמר מקודם עי' לעיל אות ט"ו, ומשום כך דייק הב"י בחבורו בהלכות צדקה סי' ר"ן סע"א וכתב בלשון רבים: כמה נותנין לעני די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ע"ש, כי לדעתו די מחסורו רק על רבים מוטל. ועי' הרדב"ז בהל' מת"ע שם שג"כ פירש דברי הרמב"ם בעני המחזר על הפתחים דאין נזקקין לו במתנה מרובה — דבמן הקופה מיירי, והוסיף ואמר: ומה שכתב הטור בדעת רבינו אינו מחזור ע"ש.

ברם הבי"ח שם מישב כ"ז, ומפני חשיבות הדברים נעתיק בזה חלק מהם, ז"ל: ורבינו הבין דברי הרמב"ם דמדכתב דין זה בפרק ז' ודין קופה כתב בפרק ט' א"כ מובן שמפרש דעל כל אדם קאי הך דאין נזקקין כלומר דאין נזקקין לו לתת די מחסורו אפילו היתה יד הנותן משגת כמ"ש בתחלת אותו פרק, מ"ע ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראה לעני אם היתה יד הנותן משגת וכו', דמדבר על כל יחיד שיתן לפי מה שחסר העני, ואם אין יד הנותן משגת לבדו יצטרף עם אחרים, ונמשכו הדינין עד שכתב ועני המחזר

2) ניסוח זה אינו מדויק לעני"ד, שלא כתב הב"י אלא "למה לא יודיע צערר לרבים ובין כולם יתנו לו", היינו שגם כשאינו מחזר על הפתחים, המצוה לפרנסו מוטלת לא רק על יחיד זה שיודע ממנו במקרה, או שפנה אליו, וכיון שכן גם במקרה זה השיעור הנצרך למלא חסרונו יתחלק ממילא על כל המחוייבים. אבל אה"נ אם אין כאן אחרים, החיוב מוטל על היחיד בשעור של "אשר יחסר לו". וזהו כפי שכי' הרמב"ם: מ"ע ליתן צדקה כפי מה שראוי לעני, ולא פליג הב"י על הטור בהבנת הרמב"ם, אלא בזה שלפיו החובה מוטלת על היחיד גם כשיש אחרים, דעל כא"י מוטלת המצוה במלואה. ה ע ו ר ך

על הפתחים וכו' דבעני כזה אפי' יד הנותן משגת אין נזקקין לו למתנה מרובה וכו'.

וכן נראה לענ"ד עיקר דברי רבינו שהבין דברי הרמב"ם על נכון ודלא כב"י שהשיג על רבינו, והרב בהגהת השו"ע נמשך אחריו וליתא, מיהו הפסק שפסקו התוס' והרא"ש דבמחזור על הפתחים אין הגבאי נותן לו מן הקופה מתנה מרובה אלא מתנה מועטת מודה בה גם הרמב"ם ורבינו שדין אמת הוא אלא דס"ל דאף על כל אדם קאי דאפי' עשיר מופלג אין נזקקין לזה שמחזור על הפתחים למתנה מרובה אלא מתנה מועטת לאפוקי שאר עניים שנוקקים להם אף למתנה מרובה אם יד הנותן משגת, אבל גבאי צדקה אין לו ליתן מן הקופה אלא לפי טיפולו אפי' אינו מחזור על הפתחים.

ומן התימא על מ"ש הב"י ודבר תימא הוא מ"ש רבינו דצריך האחד ליתן לו די מחסורו דלמה לא יודיע צערו לרבים ובין כולם יתנו לו די מחסורו, דהלא בריש סימן רמ"ט כתב רבינו שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים כו' וכן בסוף סימן זה כתב ואם ידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו אשריו וכו' אלמא דבידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו חייב ליתן לו כל מחסורו כאשר הוא שואל ממנו והם ג"כ דברי הרמב"ם בפ"ו שכתב: מ"ע ליתן צדקה וכו' לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו אם אין לו כסות וכו'.

ופרק מציאת האשה (ס"ז) ת"ר אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו ג' מילין וכו', אלא ע"כ על כל אדם קאי וכל אדם כשידו משגת מצווה ליתן לעני שאינו מחזור על הפתחים לפי מה שחסר העני וכו' והכי נקטינן כהרמב"ם ורבינו הנ"ל עכ"ל.

י"ח. והנה נתחיל מסוף דברי הב"ח הנ"ל שמקשה על הב"י מהטור שכתב בריש סימן רמ"ט: שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים כו' וכן בסוף סי' ר"ן כתב ואם ידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו אשריו וכו' אלמא דבידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו חייב ליתן וכו' ע"ש.

ולכאורה קשה למה אין הב"ח מקשה מהב"י בעצמו שהרי הוא בעצמו נקט ב"יור"ד סי' רמ"ט סע"א שם את לשונו של הטור וז"ל: שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים וכו' ע"כ, ואעפ"כ ס"ל שאין היחיד צריך לתת די מחסורו של השואל, גם צ"ע מה שכותב הב"ח דבסוף סימן זה (סי' ר"ג) כתב (הטור) ואם ידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו אשריו וכו' אלמא דבידו משגת ליתן לכל שואל די מחסורו חייב ליתן וכו' עכ"ל, וקשה דבטור שלפנינו (דפוס ווילנא משנת תרפ"ד) אינם המלים: די מחסורו, וז"ל שם סוף סי' ר"ג: ואם ידו משגת ליתן לכל שואל אשריו ואם לאו יקדים למי שראוי להקדים כמו שיתבאר בע"ה עכ"ל, א"כ יש לומר שהב"י מפרש שלא מיירי כאן בנותנים כדי מחסורם, אלא בנותן לכל אחד רק לצורך מזונותיו ואם אין ביכולתו גם לזאת עליו להקדים בהתאם להלכה למי שראוי להקדים ע"ש, וממילא אין ראיה מכאן שהיחיד חייב ליתן די מחסורו.

וכן לענ"ד מפרש הב"י את דברי הטור שהעתיקם בריש סי' רמ"ט:

שיעור נתינתה אם ידו משגת כפי צורך העניים ע"כ, היינו כפי צורך מזונותם, כי כפי צורך העניים אין פירושו כדי מחסורם, כי די מחסורם אין היחיד מחויב לב"י וממילא מיושב קושית הב"ח³) ואפשר להסתייע לכך מהפרישה ביור"ד סי' ר"ג אות א', שכתב שם בין השאר שאם כתוב די מחסורו לחוד (בלי אשר יחסר לו) לא הוה מפרשינן ליה כ"א מה שצריך לאכילה ע"ש, א"כ כ"ש איפוא שלא כתוב די מחסורו, רק כפי צורך העניים אפשר לפרש דהיינו כפי צורך מזונותם, ואם כי כללות הענין בפרישה שם מכוון נגד הב"י ואכ"מ להאריך בזה, מ"מ דרך אגב שמעינן כנ"ל. ובאשר לראית הב"ח מהלל שגם יחיד חייב לספק לעני די מחסורו, שהרי הלל לקח יחידי לעני בן טובים סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, הנה הלל יתכן נהג כן לא מצד הדין אלא מצד מדת חסידות, שהרי הלל משלא היה לו עבד, רץ לפניו בעצמו ג' מילין, וזה ודאי אינו ענין של צדקה, ולא מצינו חיוב כזה, גם הר"מ בהלכות מת"ע פ"ז ה"ג אינו מזכיר רק שאם — היה דרכו של העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ע"ש, אבל אינו מזכיר שמחוייבים לרוץ לפניו בעצמם, כמו שעשה הלל, משום שאין חיוב כזה, לפי"ז יתכן לפרש, שכשם שמה שהלל רץ בעצמו לפניו היה מצד חסידות, כן כל הנהגתו של הלל היה לא מצד הדין אלא מצד מדת חסידות, כי אין יחיד מחויב לתת די מחסורו.

זבט"ז ביור"ד שם סק"א כתב לדחות הזכחות הב"ח הנ"ל באופן אחר, די"ל שכל זה מיירי בשאין רבים אצלו או שאין יד הרבים משגת לסייע לו ע"ש, ודברים דחוקים דמדסתמו הר"מ, הטור והשו"ע בריש סי' רמ"ט וחייבו במי שידו משגת שיתן כפי צורך העניים, משמע דבכל אופן מחויב היחיד לתת לעני די מחסורו, וכן בהלל לא נזכר שהיה שם מצב כזה, ע"כ נלע"ד כנ"ל. ולפי"ז הב"י ס"ל להלכה שיחיד אינו מחויב לתת לעני די מחסורו אשר יחסר לו, ומשום כך נקט הב"י ביור"ד סימן ר"ג סע"א שם במקום לשון יחיד שכתב הר"מ בהל' מת"ע פ"ז ה"ג וז"ל: לפי מה שחסר העני אתה מצוה ליתן לו אם אין לו כסות וכו' שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו וכו' ע"כ, כתב המחבר לשון רבים בשו"ע וז"ל כמה נותנין לעני די מחסורו אשר יחסר לו וכו', ועיי' במערך הדיוקים אות ג', ובאות י"ז מש"כ בהסברת דברי הב"י. ברם הרמ"א שם כתב: ונראה דכ"ז בגבאי צדקה או ברבים ביחד

3) לא ידעתי במה יתיישב ומה הבדל בדבר בין חיוב המזונות לשאר חיובים, הכל כלול בכלל, אשר יחסר לו, והשאלה כאמור לעיל הערה ב' היא אם חיוב זה מוטל על היחיד, והיינו על כל יחיד ויחיד, או שיכול להודיע הדבר לרבים ולשתמם במצוה, אלא שלגופה של קושיא, הב"י כאמור מפרש שהחובה אמנם מוטלת על היחיד, והיינו כשאין כאן אחרים שישתתפו בזה יצטרך לתת לו כדי מחסורו, כל עוד שהוא בגבולות החומש וכנ"ל הערה א', וזהו כמשי"כ הסי' שורהמ"ת שליטי"א מביאו להלן.

אבל אין היחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת (ב"י ודלא כמשמעות הטור) וכמו שנתבאר סי' רמ"ט עכ"ל, והנה אם לדעת הרמ"א ס"ל המחבר שאין יחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו ומשום כך דייק ונקט לשון רבים כנ"ל, מה ראה הרמ"א להוסיף הלא גם המחבר מיירי בגבאי צדקה או רבים כמש"כ בב"י הנ"ל, אלא נראה דס"ל הרמ"א דאף שהב"י על הטור שם מקשה על שיטה זו, להלכה מכיון שלא הבהיר בהדיא שאין יחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו משמע לו שהמחבר חוכך להחמיר וכמו שהוכיח הב"ח את נכונות שיטה זו כדעת הר"מ כנ"ל, ודלא כהט"ז דס"ל שדעת המחבר שאין יחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו ע"ש.

אלא שלפיו צ"ע, מכיון דהרמ"א ס"ל דאין היחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו, היינו כי לדעתו די מחסורו וכו' מוסב על הרבים ולא על היחיד עי' לעיל אות ט"ו, מנין לו שאם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת, ונראה לענ"ד שהרמ"א עושה כאן פשרה בהלכה⁴) והכריע דבמקום שיש גבאי צדקה או רבים, יתנו הרבים כי מיסוד הדין ס"ל שאין יחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו, אבל במקום שאין רבים הוא מחמיר כשיטת הר"מ שיתן גם היחיד די מחסורו, ולדעתו גם המחבר ס"ל כך, הוא מה שמסיים וכמו שנתבאר סי' רמ"ט, כלומר שמלשון המחבר שם משמע לכאורה שאם ידו משגת יתן כפי צורך העניים היינו אף די מחסורו וכמו שאמר הב"ח להוכיח מלשון זה בעצמו בטור כנ"ל ואין הוא נוטה לפרש דלשון רבים שנקט המחבר כונתו דרק רבים נותנין לעני די מחסורו, אלא מכיון שעכ"פ ודאי רבים מחויבים לתת לעני די מחסורו נקט לשון רבים בתחילת דבריו שם אבל ה"ה יחיד שידו משגת כמש"כ בריש סי' רמ"ט שם.

דרך אגב, מהב"ח שהובא לעיל באות י"ז משמע דבר חדש, שיחיד שידו משגת צריך לתת די מחסורו, משא"כ גבאי צדקה אף שהוא מיצג את הרבים, אין לו ליתן מן הקופה די מחסורו אפילו לעני שאינו מחזר על הפתחים, אלא לפי טפולו ע"ש, כנראה משום שעל הגבאי מוטל לדאוג לצורכי העניים בהוה ובעתיד, וא"כ הוה כאין ידם משגת, ואכמ"ל, והדבר צריך תלמוד והגדרה ביחס למדת חיוב ההשתדלות, אולם עכ"פ זה תלוי באפשרות.

4) כל זה דוחק רב, והרי כך מצוין ברמ"א שזהו כדעת הב"י והיינו כנ"ל שהחויב לדעת הרמב"ם, כפי הבנת הב"י, אמנם מוטל על היחיד, וכשאין אחרים צריך לקיימה בשיעור אשר יחסר לו. אכן הרשות בידו לשחף גם אחרים במצוה במדול שהלבר אפשרי.